

ПИТАЊЕ 31 и 32

6.1. Формирање просечне профитне стопе

Поред конкуренције између предузећа у оквиру једне гране или **унутаргранске конкуренције** конкурентска борба се води и између капитала *различитих грана производње* или **међугранска конкуренција**. Унутаргранска или *хоризонтална конкуренција* ствара претпоставку за међугранску или *вертикалну* конкуренцију. Односно, пошто се у гранама врши свођење различитих индивидуалних утрошака рада на друштвено потребан рад, тада су капиталисти принуђени да свој капитал улажу у оне гране у којима ће остварити и највећу профитну стопу. Шта је резултат или последица једне и друге конкуренције?

Унутаргранска конкуренција је резултат деловања *закона вредности*. Доводи до фирмирања *тржишне вредности* производа гране, око које гравитира тржишна цена ових производа, која не мора одговарати индивидуалној вредности робе сваког појединачног предузећа унутар гране. Наиме, на тржишту међусобно конкуришу производи једне гране привреде, који су резултат различитих услова производње. Долази до *свођења различитих индивидуалних услова на просечне, гранске услове производње*. Формира се *просечна профитна стопа гране*, на основу које појединачна предузећа просвајају профит.

Последица формирања ове стопе је *унутаргранска прерасподела укупне масе вишка вредности гране*. Претпоставка је да су сви услови производње у овим различитим предузећима једнаки, осим органског састава капитала. Због тога се **део вишка вредности прелива из предузећа са нижим у предузећа са вишим органским саставом капитала**.

Тржишна вредност робе која се производи у једној грани формира се као просек индивидуалних вредности робе појединих предузећа, која припадају тој грани. *Просечна профитна стопа гране* показује рентабилност капитала уложеног у једну грану привреде и израчунава се делењем укупне масе вишка вредности, произведеног у грани, са укупним капиталом уложеним у ту грану: $ppf_g = \Sigma m_g : \Sigma (c+v)_g$. Профит који одговара величини вишка вредности појединачног предузећа могу да остваре само она предузећа (предузеће Б) чији индивидуални услови производње одговарају просечним гранским условима производње. *Пример:*

Предузећа	Капитал	Структура вредности	Индивидуална вредност	Друштвена вредност	Индивидуална профитна стопа	Гранска профитна стопа
A	100	$90c+10v+10m$	110	120	10%	20%
B	100	$80c+20v+20m$	120	120	20%	20%
C	100	$70c+30v+30m$	130	120	30%	20%
	300	$240c+60v+60m$				

Профит који је **виши** од произведеног вишка вредности оствариће предузећа чија је индивидуална вредност робе *нижа* од тржишне вредности производа гране којој предузеће припада (предузеће А). Индивидуална профитна стопа ових предузећа такође је *нижа* од просечне профитне стопе гране, што је резултат *вишег* органског састава капитала од просечног у тој грани. Да нема формирања просечне профитне стопе гране, ова предузећа би остваривала релативно најмању профитну стопу на тржишту, што је нелогично.

Профит који је **нижи** од произведеног вишка вредности оствариће предузећа чија је индивидуална вредност робе *виша* од тржишне вредности производа гране којој предузеће припада (предузеће С). Индивидуална профитна стопа ових предузећа такође је *виша* од

просечне профитне стопе гране, што је резултат *нижег* органског састава капитала од просечног у тој грани. Да нема формирања просечне профитне стопе гране, ова предузећа би остваривала релативно највећу профитну стопу на тржишту, што је нелогично.

У различитим гранама производње органски састав капитала је различит, због разлика у самом производном процесу и историјског развоја. Тај органски састав капитала се временом мења. Различити грански органски састави капитала имају за резултат *различите профитне стопе грана*. **Гранске профитне стопе ће бити веће код оних грана које имају *нижи* органски састав капитала, већи број обрта и већу стопу вишка вредности, и обрнуто.** Из овог произилази да ће профит једнак вишку вредности присвојити оне гране које имају органски састав капитала, број обрта и стопу вишка вредности на нивоу просека за привреду као целину.

Међугранска конкуренција има за последицу *селење капитала* из гране у грану. То доводи до тенденције образовања *опште просечне профитне стопе* за све гране производње, а деловање закона вредности се испољава као *закон просечног профита*.

Наиме, различите профитне стопе грана не могу дуго постојати. Циљ производње је *максимизирање профита* и веће оплођавање капитала. **Стога се капитал сели *из* грана са *вишим* органским саставом капитала и *мањом* профитном стопом у грана са *нижим* органским саставом капитала и *већом* профитном стопом.** Пример:

Гране	Капитал гране	Органски састав капитала	Произведени вишак вредности	Просечна гранска вредност	Гранске профитне стопе
I	200	$120c+80v$	80	280	40%
II	200	$140c+60v$	60	260	30%
III	200	$160c+40v$	40	240	20%
	600	$420c+180v$	180		

Унутаргранска конкуренција довела је до формирања *просечне гранске вредности* за производе сваке од грана, вишак вредности остаје у грани у којој је произведен и расподељују га предузећа те гране. У тим условима *гранске профитне стопе* су различите – *веће* су профитне стопе грана у којима је *нижи* органски састав капитала (грана I), јер се тада производи *више* вишка вредности, а *ниже* су профитне стопе грана у којима је *виши* органски састав капитала (грана III), јер се тада производи *мање* вишка вредности.

Да би остварио што већи степен оплодње капитала (максималан профит) капиталиста пласира свој капитал у гране у којима је профитна стопа највећа. Овај процес преоријентације са једне на другу производњу у литератури се означава као *процес селења капитала* и резултат је *међугранске конкуренције*.

У наведеном примеру то значи експанзију производње у грани I и појаву веће понуде од тражње¹. Тада **тржишна цена у овој грани *пада* испод вредности, *опада* профит и профитна стопа.** У грани III производња се смањује, јер је смањен ангажовани капитал, понуда робе је мања од тражње. **Тржишна цена производа ове гране се повећавају *изнад* вредности,**

¹ Odnos ponude i tražnje je regulator srazmerne raspodele društvenog fonda rada. To podrazumeva raspodelu kapitala po granama.

повећава се профит и профитна стопа. Тиме долази до смањивања разлика у профитним стопама.

Дакле, селење капитала (преоријентација производње) доводи до *опидања* профитне стопе у гранама са *нижим* органским саставом капитала, а до *порука* профитне стопе у гранама са *вишим* органским саставом капитала. Односно, њихове профитне стопе се срећу у једној тачки и образују једну исту *општу просечну профитну стопу*. Та стопа је приближно једнака профитној стопи гране са просечним органским саставом капитала. Назива се «општа», јер је општеважећа за све друштвене капитале, а «просечна» зато што се формира као *просек* гранских профитних стопа. *Просечна профитна стопа је општедруштвена профитна стопа и једнака је односу укупне масе произведеног вишка вредности и целокупног предујмљеног друштвеног капитала:*

$$ppf = \frac{M}{C+V} \cdot 100 = \frac{\sum m}{\sum (c+v)} \cdot 100 = \frac{M}{K} \cdot 100$$

Уз претпоставке претходног примера то значи:

Грана	Робна вредност	Цена производње	Вишак вредности	Гранске профитне стопе	Просечна профитна стопа	Просечан профит	Одступање СР од вредности и pf од m
I	280	260	80	40%	30%	60	-20
II	260	260	60	30%	30%	60	0
III	240	260	40	20%	30%	60	+20
	780	780	180			180	

Међугранска конкуренција изједначила је различите профитне стопе грана и свела их на једну *друштвену, општу, просечну профитну стопу*, која је заједничка за све гране *производње*. До њеног формирања долази, јер су *тржишне цене* одступиле од *вредности* и *профит* је одступио од *вишка вредности*. **Грана I** има *нижи* органски састав капитала од просечног и мањи профит од произведеног вишка вредности ($m=80$; $pf=60$). У **грани III** профит је већи од произведеног вишка вредности, због *вишег* органског састава капитала од просечног. Део вишка вредности произведеног у гранама са *нижим* органским саставом капитала се прелива у гране са *вишим* органским саставом капитала. У **грани II** тржишне цене су *једнаке* вредности, профит је *једнак* вишку вредности, јер је органски састав капитала на нивоу просечног.

Да се робе размењују по вредности, *гранске профитне стопе* би биле различите. Тежња за профитом *стихијно* ствара *општу просечну профитну стопу*. Стихијно се укупан вишак вредности дели међу капиталима различитих грана *сразмерно* уложеном капиталу.

Процес уједначавања профитних стопа различитих грана производње и формирање *просечне профитне стопе* за привреду као целину, **објективни је закон капиталистичке производње**. Независан је од циљне функције појединачних капиталиста, мада је *максимизирање профита* од стране појединачних капиталиста *претпоставка* за формирање просечне профитне стопе.

Треба напоменути да је процес *хоризонталне конкуренције* (унутар дате гране) и *вертикалне конкуренције* (између грана) *истовремен*. С једне стране, конкуренција у оквиру гране присиљава сваког појединачног капиталисту да производи процес организује уз што *мање трошкове*. С друге стране, ако постоје изгледи да у некој другој грани свој капитал оплоди по већој стопи, капиталиста ће се *преоријентисати* на ту нову производњу. Реч је о *дуготрајном процесу промена* у којима се многе промене међусобно потиру, кад је у питању конкуренција између произвођача унутар дате гране, али и кад је у питању конкуренција између различитих грана.

6.2. Цена производње као равнотежна цена

У капиталистичкој робној производњи *робе нису само робе, већ су и производи капитала*. Као такве претендују на сразмерни део вишка вредности. *Робе се не размењују по вредности, већ по преображеном облику вредности – цени производње*. Да би се за капитал предујмљен у производњи добио исти вишак вредности или профит, као и за друге капитале исте величине, *робе се продају по цени која пружа просечан профит*. Тада капитал постаје *друштвена сила* којом сваки капиталиста учествује у целокупном друштвеном капиталу.

Цена производње једнака је величини цене коштања увећаној за пропорционални део профита на основу просечне профитне стопе (просечан профит) – $CP=CK+ppf$. Цена производње је *механизам расподеле* укупног вишка вредности произведеног у свим гранама.

У условима непрекидне конкуренције међу предузећима унутар једне гране и међу различитим гранама привреде, долази до свођења различитих профитних стопа предузећа која припадају једној грани на *просечну профитну стопу гране*, а затим, и до свођења гранских профитних стопа на *општу просечну профитну стопу* привреде као целине. Истовремено, вишак вредности појединачног предузећа унутар једне гране реализује се као *просечан профит гране*, а просечан профит гране као *општи просечан профит* привреде као целине. На тај начин се и *вредност робе* појединачног предузећа ($W=c+v+m$) претвара у *вредност производа гране*, а вредност производа гране привреде се трансформише у *цену производње* ($CP=c+v+ppf$). **Цена производње је, дакле, трансформисни облик вредности јединице произведене робе, која садржи цену коштања ($c+v$) и општи просечни профит (ppf).**

Да бисмо објаснили како *закон просечног профита* регулише расподелу створене вредности између различитих грана и унутар гране између произвођача, потребно је претходно објаснити узроке непоклапања *вредности робе* и *њене цене производње*. **Вредносна цена јесте цена која одговара друштвеној вредности робе. То је тржишна цена која се формира под условом пуног склада понуде и тражње.** Наиме, *вредност робе* има структуру: ($W=c+v+m$), а *цена производње* ($CP=CK+ppf$). У наведеном примеру *вредност роба* по гранама је 280, 260 и 240, а *цена производње* је 260 за све три гране, јер је у гранама ангажован једнак капитал од 200. Гране које имају органски састав капитала *већи* од просечног за привреду као целину (**грана III**) имаће цену производње (260) *већу* од вредности производа гране (240), односно у тим гранама просечан профит (60) је *већи* од произведеног вишка вредности (40), и обрнуто. Гране у којима је органски састав капитала *мањи* од просечног за привреду као целину (**грана I**) имаће цену производње (260) *мању* од вредности производа гране (280), односно у тим гранама просечан профит

(60) је мањи од произведеног вишка вредности (80). Намеће се питање, да ли су тиме нарушене функције закона вредности?

Располомом укупног вишка вредности по гранама, *произведени вишак вредности се претвара у просечан профит*. При том, *сума просечних профита мора бити једнака суми произведеног вишка вредности* (у нашем примеру 180), а *укупна вредност роба мора бити једнака суми њихових цена производње* (у примеру 780):

$$\Sigma W = \Sigma CP \quad \text{и} \quad \Sigma m = \Sigma ppf.$$

Наиме, *цена производње је прображени облик вредности*, којим се закон вредности остварује у капиталистичкој робној привреди. Капитал се сели између грана док се не добије *исти профит на исти капитал* на нивоу гране, вредност претвори у *цену производње*, а закон вредности испољи кроз *закон просечног профита* и закон просечне профитне стопе.

Теоријски посматрано, у условима када је *вредносна цена* равнотежна цена и уз претпоставку да не постоје разлике у органском саставу капитала грана, тада продаја роба по *тржишној цени која је једнака вредносној цени* условљава једнакост присвојеног профита и произведеног вишка вредности у свакој грани, као и једнакост њихових профитних стопа. Међутим, различитост органског састава капитала, броја обрта капитала и стопа вишка вредности су реалност, стварност крупне робне производње. Капитали различитих величина покрећу различите количине рада, различите количине вишка рада – па су *различите профитне стопе* појединих грана. Због тога је нужна *трансформација вредности у нормалну, односно равнотежну цену*, која ће поред надокнаде утрошених фактора производње (утрушеног капитала) омогућити присвајање једнаког (просечног) профита на сваку стотину ангажованог капитала. Ту цену, као трансформисани облик вредности, Маркс назива *цена производње*. Наиме, конкуренција, те различите гранске профитне стопе изједначава на *општу просечну профитну стопу*; профит је просечан профит; цена је *цена производње*.

Када се формира општа просечна профитна стопа робе се више не продају по својим гранским, друштвеним вредностима, односно по вредносним ценама, већ по *цени производње*. Цена производње се може представити обрасцем:

$$CP = (c+v) + (C+V) \cdot \frac{\Sigma M}{\Sigma (C+V)},$$

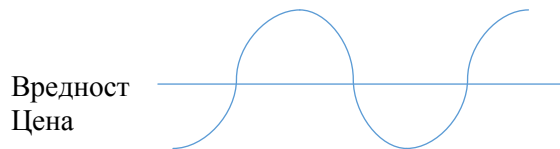
$(c+v)$ – цена коштања; $(C+V)$ – предујмљени капитал; $\Sigma M / \Sigma (C+V)$ – општа просечна профитна стопа.

Цена производње и вредносна цена се подударују само када се органски састав капитала неке гране подудара са просечним органским саставом капитала у привреди у целини (грана II). У гранама где је органски састав капитала *већи* од просечног, цена производње је *већа* од вредносне цене, а тамо где је органски састав капитала *нижи* од просечног цена производње је *мања* од вредносне цене.

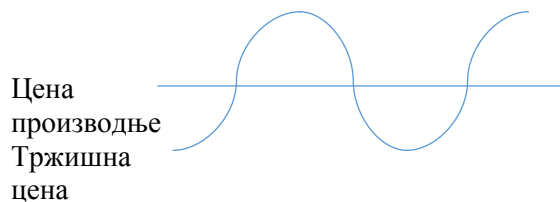
Овај процес трансформације вредности у цену производње *објективно је условљен* процесом формирања опште просечне профитне стопе и деливањем закона *просечног профита*, као основног регулатора крупне робне производње. Тада се *цена производње* појављује као *облик деловања закона вредности* у крупној капиталистичкој робној производњи.

Равнотежна цена (цену производње) је она која просечним робним произвођачима осигурава у свакој врсти производње (грани) исти економски положај. Свако одступање тржишних цена од равнотежних изазива спонтано померање капитала и рада у делатности где је цена већа од равнотежне, до нове једнакости. Ако је цена производње равнотежна то подразумева једнакост профитних стопа, па нема повода за селење капитала и рада.

У простој робној производњи делује закон вредности; тржишне цене осцилирају око просечне гранске вредности као равнотежне:

У капиталистичкој робној производњи делује закон просечног профита; тржишне цене осцилирају око цене производње као равнотежне:

Међутим, *закон просечног профита* није закон апсолутне равнотеже, већ се остварује као тенденција. Ова тенденција представља тежњу различитих области да се уравнотеже кроз стално нарушавање равнотеже. Пропорционалност је само моменат у диспропорционалности. Стихијске су реакције на сталне осцилације тржишних цена око цене производње и профитне стопе око просечне профитне стопе. Тржишне цене осцилирају око *цене производње* према односу понуде и тражње, а остварени профит око *просечног профита*. Одступање тржишне цене од цене производње делује на понуду и тражњу - повећање тржишне цене изнад цене производње доводи до смањења тражње и повећања понуде робе, и обрнуто. Осцилације указују на неуравнотеженост.

Колебање тржишних цена око цене производње остварује се сразмерна расподела целокупног капитала и рада између појединих грана производње – успоставља се равнотежа и испољава механизам деловања закона вредности. Овај процес се остварује путем *вертикалне конкуренције*, конкуренције између робних произвођача различитих грана производње.

Тржишне цене одступају од цене производње због неподударања понуде и тражње. Неједнакости понуде и тражње су супротне природе, једна другу следе и међусобно се изравнавају. Резултат одступања у једном правцу је да изазива друго одступање у супротном правцу. Дакле, понуда и тражња се подударују само као целина неког периода, као просек протеклог кретања њихових противречности. При том, треба имати у виду систем повратне спреге, где промена односа понуде и тражње делује на одступање тржишне цене од цене производње, а ова одступања делују на однос понуде и тражње. Када тржишна цена порасте изнад цене производње – опада тражња, и обрнуто. Овај

процес осцилација се непрекидно одвија, што представља механизам деловања закона вредности у капиталистичкој робној производњи.

Одступање тржишних цена различитих роба од њихових цена производње, не значи негирање закона вредности у капитализму, већ представља предуслов да он делује као детерминанта ових невидљивих веза и односа тржишних цена различитих роба, а преко тога и као општи унутрашњи регулатор функционисања капиталистичког система робне привреде као целине.

Закон вредности расподељује друштвени фонд капитала и рада, али увек на вишем нивоу продуктивности рада, што подразумева и нову равнотежну цену производње. Овај процес се јавља *тенденцијски*, због стихијског карактера робне производње. Склад (равнотежа) се јавља само као потирање супротних кретања (сталних одступања). Тржиште, преко просечног профита, делује као фактор расподеле друштвеног капитала и рада на различите гране. У свакој грани је већи број предузећа. Предузећа са вишим органским саставом капитала од просечног развијају се, док предузећа са нижим органским саставом капитала од просечног стагнирају или пропадају. Стога им се као циљ намеће *повећање органског састава капитала*.

6.3. Закон просечног профита

Закон вредности, као основни закон робне производње, у условима капитализма носи сва обележја капиталистичког продукционог односа, изражава друштвену садржину свих економских односа капиталистичког начина производње. Као *закон вредности* изражава суштину експлоатације и односа капитал-рад; као *закон просечног профита* изражава супротности унутар капиталистичке класе (око поделе вишка вредности).

Основни критериј производње – *максималан профит*, остварује се кроз конкуренцију:

- *унутар гране* – за произведени вишка вредности;
- *између грана* – преко просечне профитне стопе дели масу друштвеног вишка вредности.

Јединство интереса капитала за већим профитом, кроз деловање овог закона, испољава се као *супротност капитала*. Профит већи од произведеног вишка вредности остварује се преко вишег органског састава капитала, а виши органски састав капитала значи мање учешће живог рада и смањење профитне стопе. Пут до екстра профита је усавршавање производње, смањење трошкова производње и смањење цене коштања. То се постиже кроз акумулацију уз растући органски састав капитала, а резултира *опитим надом просечне профитне стопе*.

Процес трансформације је могуће илустровати на упрошћеном примеру. Различитост органског састава капитала, броја обрта капитала и стопа вишка вредности су реалност, стварност крупне робне производње. Капитали различитих величина покрећу различите количине рада, различите количине вишка рада – па су различите профитне стопе појединих грана. *Пример:*

Grane	Kapital	OSK	m	n	M	W	pf'	ppf'	ppf	Z	Odstup.
I	300	250c+50v	50	1	50	350	16,6%	50%	150	450	+100
II	200	150c+50v	50	2	100	500	50%	50%	100	500	0
III	100	50c+50v	50	3	150	450	150%	50%	50	350	-100

600	$450c+150v$	300	1.300	300	1.300
-----	-------------	-----	-------	-----	-------

Ако би се робе продавале *по вредности* (вредносној цени - W), која се формира унутаргранском конкуренцијом, профитне стопе појединих грана биле би различите (16,6%, 50%, 150%), због разлика у органском саставу капитала и броја обрта. Профитна стопа је највећа у грани III, где је најнижи органски састав капитала (1:1) и највећи број обрта (3). Пошто је циљ капиталистичке производње *профит*, а пошто је профитна стопа релативна мера остваривања тог циља, нужно долази до *селења капитала* из грана I и II у грану III. Ово селење се може схватити као динамички процес, који се одвија у краћем или дужем временском периоду и уз претпоставку да не постоје природне или друге препреке таквом селењу.

До чега доводи селење капитала? До нарушавања сразмерне расподеле друштвеног фонда рада на поједине гране. Понуда производа гране III би се повећала у односу на тражњу, па би тржишна цена порасла изнад вредности. Пошто кретање тржишних цена врши директан утицај на кретање профитне стопе, то би у грани III профитна стопа падала, а расле би профитне стопе у гранама I и II. Ако би се десило да у грани I и II профитне стопе буду веће од оне у грани III, капитал би се враћао натраг. Ово селење би се вршило све док се профитне стопе свих грана не изједначе на нивоу *просечне профитне стопе*.

Дакле, међугранска конкуренција капитала доводи до формирања *опште просечне профитне стопе*. То је *закон просечног профита*, који проистиче из циља капиталистичке производње. У суштини, капитали грана сразмерно својој величини претендују на сразмерно *једнак удео* у целокупној маси вишка вредности.

Процес формирања просечне профитне стопе *објективно је условљен*, и као такав, независно од воље појединачних капиталиста, врши изједначавање степена оплодне капитала различитих области друштвене производње. За привреду као целину, обезбеђује се *једнакост* профитних стопа капитала различитих области производње: **на једнак капитал обезбеђује се, по просечној профитној стопи, једнак профит.**

Обезбеђујући једнак профит на једнак капитал, *закон просечног профита постаје основни регулатор* расподеле укупно створене вредности између капитала различитих грана друштвене производње.

Реализацијом робе по тржишној цени која је једнака цени производње остварују се одређени резултати значајни за националну економију:

- 1) Свим гранама се обезбеђује надокнада *просечно утрошених капитала* у процесу производње, чиме се омогућује континуитет производње;
- 2) Обезбеђује се преливање вишка вредности у гране са *изнад* просечним органским саставом капитала, чиме се стимулише развој ових грана у којима се технички прогрес најбрже одвија; истовремено се стимулишу капиталисти из грана из којих се врши преливање вишка вредности да усавршавају производни процес како би побољшали свој економски положај;
- 3) Успоставља се сразмерна расподела друштвеног фонда рада на новом, вишем нивоу.

У стању равнотеже **грански капитали присвајају просечан профит (једнак профит на једнак капитал)**. Да ли је то случај и са индивидуалним капиталима унутар гране?

У одговору на ово питање треба поћи од појма *екстрапрофита*. Екстрапрофит је профит *изнад просечног профита* и у капиталистичкој производњи је регулатор производње. Наиме, колико ће од масе профита који отпада на дату грану присвојити појединачни капиталиста условљено је низом фактора који опредељују његову конкурентску способност на тржишту. *Снижавањем своје цене коштања испод просечне у грани, када робе реализује по јединственој тржишној цени која је једнака цени производње, капиталиста присваја додатну масу профита у односу на капиталисте чија је цена коштања на нивоу просечне гранске, односно присваја екстрапрофит*. Величина екстрапрофита определена је *величином самог просечног профита и односом цене коштања робе појединачног капиталисте према просечној цени коштања робе* дате гране (повећање цене коштања смањује екстрапрофит, а смањење повећава). Величина просечног профита за дати период остаје непромењена. Међутим, промене у просечној цени коштања могу довести до нестанка екстрапрофита, јер се сада гранска цена коштања спустила на ниво цене коштања раније најбољег произвођача (сви су прихватили нову технологију, нову организацију или начин производње и сл.). Дакле, **само појединачни капиталисти чија је цена коштања мања од просечне гранске цене коштања биће у могућности да присвоје профит већи од просечног профита.**

Битан фактор који одређује ниво присвојеног профита је *ниво тржишних цена*. Логично је питање чиме су одређене тржишне цене роба?

Бројни су фактори који различитим интензитетом и смером делују на формирање тржишних цена, па је непоклапање тржишних цена са ценом производње честа појава у тржишној привреди. Кључни фактор тог непоклапања је *однос понуде и тражње*. Ако је **понуда већа од тражње**, тржишна цена је *нижа* од цене производње, па ће реализацијом роба по овој тржишној цени грана присвојити профит *мањи* од просечног профита. То, међутим, не значи да ће сви капиталисти те гране бити у истој ситуацији. Неки ће и при тој тржишној цени присвојити профит *већи* од просечног профита. Ипак, већина произвођача ће бити погођена и присвојиће мањи профит него што би био да је тржишна цена једнака цени производње или већа од ње. Како тада реагују произвођачи?

Једна од могућности је да смањују сопствену цену коштања. Уколико то уради већина произвођача у грани, смањиће се просечна гранска цена коштања, што омогућује постепено смањивање цене производње и њено приближавање тржишној цени. Друга могућност је да се лошији произвођачи *иселе* у гране у којима је тражња већа од понуде и у којима се остварује профитна стопа већа од просечне профитне стопе. Исељавањем одећеног броја произвођача из дате гране смањује се обим производње у грани, што смањује понуду ових производа и, уз непромењену тражњу, доводи до постепеног повећања тржишне цене. С једне стране реч је о постепеном смањивању цене производње, а с друге стране, о постепеном повећавању тржишне цене, па ће се оне у некој тачки изједначити.

Механизам закона вредности је готово идентичан када је **тражња већа од понуде**. Тада је тржишна цена је *већа* од цене производње, па ће грана присвојити профит *већи* од просечног профита. Услед тога један број произвођача ће повећати производњу, што ће довести до повећања понуде, постепеног повећања просечне гранске цене коштања, а тиме и постепеног повећања цене производње. Већа тржишна цена ће привући један број произвођача других грана, што повећава понуду и води процесу постепеног смањивања тржишне цене.

Када је у свим гранама *тржишна цена једнака цени производње*, успостављена је *сразмерана* расподела друштвеног фонда рада на разне делатности. Свим гранама је обезбеђена надокнада просечно утрошеног капитала и присвајање просечног профита (по принципу на исти капитал исти профит). И поред сталног нарушавања стања равнотеже, закон вредности *тенденцијски* и на *дуги рок* обезбеђује успостављање равнотеже на вишем техничко-технолошком нивоу.

У капиталистичкој робној производњи *профит* (уместо потребе) је рационалан принцип по коме се регулише обим друштвене производње. Закон вредности има најповољније услове деловања крајем XVIII и почетком XIX века. Касније јача концентрација производње и долази до стварања монопола. Монопол отежава селење капитала. Стога се у савременим условима закон вредности комбинује са мерама државне интервенције и усмерава друштвена репродукција. Уместо специфичне капиталистичке рационалности тежи се *рационалности целине*. Одређење нормалне, односно равнотежне цене има велики значај за нормално одвијање друштвене репродукције. Тиме се пружа могућност за идентификовање различитих фактора на одступање од равнотеже, а тиме се пружа солидна основа за вођење успешне макроекономске политике.